

december 2005

 visie ontwikkeling

Ons gedacht!

Levenslang en levensbreed leren

Colofon

Ons gedacht! Levenslang en levensbreed leren
is een uitgave van SoCius - Steunpunt voor Sociaal-Cultureel Volwassenenwerk vzw
Gallaitstraat 86 bus 4
1030 Brussel
Tel.: 02 215 27 08
Fax: 02 215 80 75
E-mail: info@socius.be
<http://www.socius.be>

DOCUMENTNUMMER
VIS_D-24_23.11.2005_FC_IM

REDACTIE
Frank COCKX, Hugo DE BLENDE, Ronny LEENKNEGT

FOTO'S
Centrum Zit Stil, Greet MEYTEN
Stichting Integratie Gehandicapten, Jos NEYT
VVBAD, Marc ENGELS

Brussel, December 2005

Met dank aan al de deelnemers aan de visiedag van 9 maart 2005 en de focusgroepbijeenkomst van 29 september 2005, de leden van de stuurgroep van het project Visieontwikkeling, bijzonder ook aan Luc De Droogh, Tom Vanwing, Griet Verschelden, Jan De Braekeleer en Huib Hinnekint voor hun bijdrage aan de discussietekst van 9 maart 2005, alsook aan Yves Larock, Johan De Vriendt, Sofie Verhoeven, Annemie Vercruyssen en Ingrid Matthijs.

Inhoudstafel

PAGINA

- [04] *Inleiding*

- [04] *Situering*

- [04] *de probleemstelling*
- [05] *een bezinnings- en reflectieproces*

- [07] *Levenslang en levensbreed leren*

- [07] *levenslang leren*
- [07] *levensbreed leren*

- [08] *De sociaal-culturele visie op het leren en de lerende*

- [11] *De wezenlijke bijdrage van het sociaal-cultureel
volwassenenwerk aan het levenslang en levensbreed leren*

- [11] *wezenlijke bijdrage: het multifunctioneel karakter van het werk*
- [11] *wezenlijke bijdrage: het levensbreed leren*
- [12] *wezenlijke bijdrage: het lerend leven*
- [13] *wezenlijke bijdrage: het leren samenleven*

- [15] *Samenwerken op het vlak van levenslang en levensbreed
leren*

- [18] *De effecten van sociaal-cultureel volwassenenwerk
zichtbaar maken*

- [20] *Tot slot*

Inleiding

In voorbereiding van het beleidsplan 2004-2009 werden de sociaal-culturele volwassenenorganisaties bevraagd over hun ondersteuningsbehoeften. De nood om discussies op gang te brengen over de (toekomstige) maatschappelijke opdracht kwam sterk naar boven. Op vraag van de sector startte SoCiuS een visieproject met als doel een toekomstbeeld voor het sociaal-cultureel volwassenenwerk te ontwikkelen. Het visieproject zou open en participatief zijn, praktijkgericht en thematisch.

SoCiuS nodigde daarom vanaf 2005 de sociaal-culturele volwassenenorganisaties regelmatig uit om zich uit te spreken over wat het sociaal-cultureel volwassenenwerk voor de samenleving betekent, kan en ook wil betekenen. Als eerste thema werd gekozen voor de rol en de betekenis van het sociaal-cultureel volwassenenwerk inzake levenslang en levensbreed leren. De voorliggende visietekst gaat hier op in.

Situering

De probleemstelling

Levenslang leren wordt wijd gepromoot. Naast of straks zelfs in plaats van de verzorgingsstaat die ons van de wieg tot in het graf begeleidt, staat tegenwoordig het levenslang leren in de kijker. Het sociaal-cultureel volwassenenwerk wordt hierdoor uitgedaagd. Als educatieve actor wordt het sociaal-cultureel volwassenenwerk met aandrang uitgenodigd om positie te kiezen. Wat denken we als sector over onze eigen plaats binnen het beleid rond levenslang en levensbreed leren? Hoe kijken wij aan tegen de vele dilemma's waarmee het levenslang leren worstelt? Levert onze bijdrage voldoende meerwaarde om een zitje in het overleg met andere aanbieders van educatie te legitimeren?

Vanwaar trouwens deze plotselinge interesse voor het levensbreed leren? Europa, ontegensprekelijk de motor achter het discours rond levenslang leren, lonkt de laatste jaren schaamteloos naar het niet-formele en informele leren. Na een groots opgezette consultatie van een brede waaier van educatieve aanbieders en organisaties uit het maatschappelijk middenveld, is de Europese Commissie met haar 'Mededeling: Een Europese ruimte voor levenslang leren realiseren' (2001) een op het eerste zicht radicaal andere koers gaan volgen. Een koerswijziging die ook - zij het schoorvoetend - in Vlaanderen ingang heeft gevonden. Het dominante arbeidsmarktdenken waarvan het Europese Memorandum van amper een jaar eerder nog doordrongen was, verdwijnt ogenschijnlijk op de achtergrond. Naast werkgelegenheid komen ook burgerschap en de persoonlijke en sociale doelstellingen van het leren op de agenda te staan. Het diplomafetisjisme en de exclusieve dominantie van het formele leren heeft plaats geruimd voor een innige omhelzing van het niet-formele en informele leren. Precies die vormen van leren waarin het

sociaal-cultureel volwassenenwerk traditioneel sterk staat en die we graag tot onze kerntaken rekenen. Met deze beleidsontwikkelingen wordt ook het sociaal-cultureel volwassenenwerk aangesproken. Het sociaal-cultureel volwassenenwerk is immers vanuit haar eigenheid goed geplaatst om de realisatie en implementatie van deze nieuwe beleidsaccenten inzake levenslang en levensbreed leren mee te realiseren en ook te stimuleren.

Maar een innige omhelzing kan ook behoorlijk verstikkend zijn. Het blijft een ietwat ambigue situatie. Enerzijds lijkt het of de opvattingen over leren zoals die in het sociaal-cultureel volwassenenwerk worden gekoesterd, bewust of onbewust zijn overgenomen door de Europese en Vlaamse beleidsmakers. Er wordt meer nadruk gelegd op de inbreng van de lerende in het leerproces en het leren uit ervaringen. Mensen moeten leren door actie in reële leeromgevingen. Het verwerven van sociale, culturele en communicatieve vaardigheden is een prioriteit geworden. Sleutelcompetenties zijn cruciaal om te overleven in een snel veranderende wereld. Leerprocessen moeten vertrekken vanuit het potentieel en de creativiteit van de mensen al was het maar om negatieve leerervaringen uit het verleden te doen vervagen. Anderzijds is dan weer de context voor het levenslang leren quasi ongewijzigd gebleven. De Europese Unie heeft de ambitie om tegen 2010 de meest competitieve economische macht te worden en Vlaanderen wil binnen Europa de beste leerling van de klas zijn. Die concurrentiedoelstelling wordt in geen enkele beleidstekst in vraag gesteld of gerelativeerd. De globalisering, kenniseconomie en de risicomaatschappij zorgen nochtans voor heel wat maatschappelijke problemen en beïnvloeden op een indringende manier het leven van miljoenen mensen in noord en zuid. Het individu wordt gezien als de ondernemer van zijn eigen leven waarbij leren een belangrijk instrument is om zich blijvend aan te passen aan de razendsnelle maatschappelijke veranderingen. In al deze beleidsteksten is geen spoor te bekennen van enige kritische vraagstelling ten opzichte van deze evoluties.

Daarom is het misschien juist de taak van het sociaal-cultureel volwassenenwerk om een dergelijke beleidsconsensus in vraag te stellen. Moet leren niet in de eerste plaats, mensen instrumenten in handen geven, om zelf mee hun samenleving vorm te geven, eerder dan deze kritiekloos te ondergaan? Bestaat de uitdaging voor onze sector erin om de geest van het sociaal-cultureel werk te vrijwaren en toch mee met andere partners en beleidsmakers - die vaak vanuit een meer schools leren en arbeidsmarktperspectief vertrekken - concreet samen te werken? Meespelen en toch ons zelf blijven: net iets gemakkelijker gezegd dan gedaan.

Een bezinnings- en reflectieproces

Gegeven de bovenstaande vragen en bedenkingen vond SoCiuS, het Steunpunt voor Sociaal-Cultureel Volwassenenwerk in Vlaanderen, de tijd rijp hierrond een reflectie- en bezinningsproces op te starten. Vooreerst werden de verschillende sociaal-culturele organisaties bevraagd met als centrale invalshoek:

“Wat is de rol van het sociaal-cultureel volwassenenwerk op het vlak van levenslang en levensbreed leren?”
Op basis van deze bevragingen werd er een discussietekst opgesteld. De discussietekst vormde het uitgangspunt voor groepsgesprekken met vertegenwoordigers uit de sector op een visiedag.

Op die visiedag van 9 maart 2005 behandelden de deelnemers de vier volgende deelvragen:

1. Wat is kenmerkend voor onze visie op het leren en de lerende?
2. Levert het sociaal-cultureel volwassenenwerk een wezenlijke bijdrage aan het levenslang en levensbreed leren?
3. Vormt samenwerking met andere partners op het vlak van het levenslang en levensbreed leren vooral een kans of vooral een bedreiging?
4. Hoe maken we de effecten van sociaal-cultureel leren zichtbaar?

In de tekst hierna voorzien we elke vraag van een antwoord. We baseren ons daarvoor op het voorafgaandelijke studiewerk en op de gevoerde gesprekken tijdens de visiedag van 9 maart 2005. Deze tekst is dus het resultaat van een intensief en langdurig discussie- en consultatieproces met vertegenwoordigers van de sociaal-culturele sector en individuele sociaal-culturele werkers. De geformuleerde antwoorden zijn echter niet op te vatten als het standpunt van de meerderheid tijdens de visiedag. Het gaat telkens over een compacte en zo genuanceerd mogelijke weergave van de ‘geest’ die we doorheen de verslagen van de visiedag konden ontwaren. We gingen daarbij op zoek naar een zekere gemeenschappelijkheid tussen de betrokken partners aan de visiedag en naar ‘rode draden’ in de gesprekken. Deze rode draden formuleren we in termen van ‘het sociaal-cultureel volwassenenwerk’. Dit betekent dat niet elke sociaal-culturele werker, dat niet elke sociaal-culturele organisatie zich volledig zal herkennen in de gepresenteerde antwoorden. Een visie is bovendien nooit helemaal af en steeds in ontwikkeling. De neerslag van de sociaal-culturele visie inzake levenslang en levensbreed leren in deze tekst heeft dan ook slechts het statuut van een momentopname. Het is vanuit dat perspectief – namelijk: het permanent in ontwikkeling zijn – dat deze visietekst moet gelezen worden. De inhoud is bedoeld als vertrekbasis om de reflectie en het debat over de visie van het sociaal-cultureel volwassenenwerk op het vlak van levenslang en levensbreed leren – zowel in de sector als in elke sociaal culturele organisatie afzonderlijk – blijvend te stimuleren en te actualiseren. Tevens kan deze visietekst als (voorlopig) eindproduct dienst doen bij de legitimering van de sector en de eigen activiteiten.

Alvorens we bovenstaande vragen zullen beantwoorden, staan we eerst kort even stil bij de begrippen levenslang en levensbreed leren.

Levenslang en levensbreed leren

In deze visietekst hebben we het voortdurend over levenslang en levensbreed leren. Ons baserend op verschillende teksten van Baert, e.a. (2000, 2004)*, kunnen we daar het volgende onder verstaan:

“Levenslang en levensbreed leren is het continue proces waarbij personen en organisaties de nodige kennis, vaardigheden en attitudes verwerven om hun professionele, sociale en culturele taken in een snel veranderende samenleving beter aan te kunnen en zich ook kritisch, zingevend en verantwoordelijk tegenover dit geheel te kunnen opstellen. Levenslang en levensbreed leren is rechtstreeks ingebed in het persoonlijke en maatschappelijke leven zelf en sluit aan bij de ervaringen, de vragen en de educatieve behoeften van personen, organisaties en ondernemingen.”

De definitie wordt duidelijker door de begrippen ‘levenslang’ en ‘levensbreed’ apart onder de loep te nemen.

Levenslang leren

‘Levenslang’ vestigt de aandacht op het tijdsaspect van het leren. Leren start bij wijze van spreken bij de geboorte en eindigt op het moment dat we het leven laten. Doorheen de levensloop kan het leren daarom ook nooit als een voltooid proces beschouwd worden. Leren en het leerproces gebeuren gedurende het hele leven. Dit wil zeggen dat het leren niet stopt eens de schoolbanken verlaten worden. Mensen moeten altijd en overal blijven leren. In die zin spreekt men soms ook wel eens over lerend Vlaanderen of de lerende samenleving.

Men kan het leren bekijken vanuit de maatschappelijke evoluties en de daarbij horende eisen om zich als persoon te kunnen handhaven of vanuit de individuele betekenisverlening van het leren door het individu. Doorgaans ligt de klemtoon in het (beleids)discours op het eerste. Nochtans zijn er ook andere tendensen zichtbaar. Meer en meer is er in het discours rond levenslang leren plaats voor de lerende zelf. Dit resulteert gaandeweg in een toenemende aandacht voor flexibele leerwegen, andere leervormen en andere benaderingswijzen in onderzoek en beleid.

Levensbreed leren

‘Levensbreed’ wil eraan herinneren dat het niet alleen gaat over een lineair progressief leren in de tijd. Het leren van een individu heeft bovendien niet enkel betrekking op diens economische positie. Het gaat ook over het leren ten behoeve van de persoonlijke ontplooiing of sociale inzetbaarheid.

Levensbreed impliceert tevens dat er overal geleerd wordt: thuis, onderweg, in de sportclub, tijdens een cursus, tijdens een toneelvoorstelling of een avondje stappen. Het is niet onbelangrijk om de aandacht hierop te vestigen omdat het denken over het levenslang leren nogal vlug afglijdt tot denken over leren in functie van specifiek daartoe voorziene educatieve settings. Levensbreed leren heeft ook betrekking op alle thema’s en levensdomeinen die in een mensenleven kunnen voorkomen: intieme relatie(s), gezondheid, inkomen en arbeid, leefklimaat, religie en zingeving, enz.

*Baert, H., Van Damme, D., Kusters, W., Scheeren, J. (2000). *Uitgangspunten en contouren voor een samenhangend beleid van levenslang leren in Vlaanderen*. Eindrapport. Leuven: K.U.Leuven, Centrum voor Sociale Pedagogiek - Vakgroep Onderwijskunde, Universiteit Gent.

Baert, H., De Rick, K., Van Valckenborgh, K. (2004). *Naar een positiever leerklimaat in Vlaanderen*. K.U.Leuven: Hoger instituut voor de arbeid.

De sociaal-culturele visie op het leren en de lerende

Nagenoeg elke sociaal-culturele werker vindt dat hij of zij een rol te spelen heeft en reeds speelt op het vlak van het levenslang en levensbreed leren. Over het feit dat ook sociaal-culturele werkers leerprocessen induceren, faciliteren en begeleiden, bestaat geen twijfel. De vraag is echter vanuit welke opvatting of visie zij dit doen.

Kenmerkend voor de visie op leren in het sociaal-cultureel volwassenenwerk is dat deze aansluit bij de tradities van het ervaringsleren en het actiegericht of doe-leren. Bij het ervaringsleren vertrekt men van de concrete ervaringen van de deelnemers. Deze ervaringen worden door de lerende tot onderwerp van reflectie gemaakt. Dit kan er toe leiden dat de lerende de tot dan toe gehanteerde inzichten en concepten aanpast of verandert. Zich baserend op deze herschikking aan inzichten en concepten kan de lerende via het uittesten en experimenteren, nieuwe concrete ervaringen opdoen die op hun beurt weer tot onderwerp van reflectie gemaakt worden. Het leren in het sociaal-cultureel volwassenenwerk vat de mens in zijn verschillende dimensies. Leren in het sociaal-cultureel volwassenenwerk is ervaringsgericht, cognitief, zingevend en exploratief van aard.

De visie op leren in het sociaal-cultureel volwassenenwerk is ingebed in het emancipatorisch gedachtengoed. Dit kan zowel eng als zeer breed ingevuld worden. Vanuit een enge invulling van de emancipatorische traditie staat het leren in het sociaal-cultureel vormingswerk in functie van het kritisch en meer bewust greep krijgen op de eigen situatie en op maatschappelijke afhankelijkheidsstructuren. De brede invulling van dit emancipatorisch gedachtengoed in het sociaal-cultureel volwassenenwerk slaat op het uitrusten van personen met kennis, vaardigheden en attitudes om hen toe te laten op een eigen manier vorm te geven aan hun ontplooiing.

Het leren in het sociaal-cultureel volwassenenwerk wordt beschouwd en benaderd als een sociaal-constructief proces. Kennis, vaardigheden en attitudes zijn cultuurproducten die niet losgekoppeld kunnen worden van de motivaties en engagementen van mensen en van de sociaal-culturele omgeving waarin ze betekenis krijgen en hebben. Daarom kan het sociaal-cultureel vormingswerk nooit uitgaan van een technisch-instrumentele visie op leren in termen van kennisoverdracht, vaardigheidstrainingen of moraliserende attitudeveranderingen.

Kenmerkend voor het leren in het sociaal-cultureel volwassenenwerk is ook het belang dat er aan het fenomeen 'groep' gehecht wordt. Het concept 'groep' kan in het sociaal-cultureel vormingswerk vanuit twee verschillende invalshoeken benaderd worden:

De eerste invalshoek heeft te maken met de focus van de professionele intentie. De groep staat in deze synoniem voor het deelnemerssysteem tot hetwelk het professionele handelen zich richt. In het sociaal-

cultureel volwassenenwerk kan men zich richten op a) het leren van een individu, b) het leren van groepen en/of c) het leren van gemeenschappen. Wanneer men zich tot groepen of gemeenschappen richt, dan is uiteraard ook steeds het leren van individuen in het spel. De focus komt bij deze invalshoek echter niet te liggen op het leren van elk van de afzonderlijke individuen, maar wel op het leren 'als' groep of 'als' gemeenschap; of nog: het groepsleren.

De tweede invalshoek heeft te maken met de context van het leren in het sociaal-cultureel volwassenenwerk. Kenmerkend voor het leren in het sociaal-cultureel volwassenenwerk is dat het leren in een groep gebeurt. Het leren in groep maakt het mogelijk dat de lerende geconfronteerd wordt met perspectieven, contexten en handelingspatronen van anderen. Sociaal-culturele vormingswerkers benaderen het individuele leren steeds met speciale aandacht voor wat er zich afspeelt aan groepsprocessen tijdens de (educatieve) activiteiten. Bij deze tweede invalshoek gaat het over de aandacht van de vormingswerker voor het individuele leren van de deelnemers 'in', 'van' en 'door' de groep.

Sociaal-culturele vormingswerkers zijn deskundigen in het creëren van krachtige leeromgevingen en het doen van procesbegeleiding. Typisch voor het leren in het sociaal-cultureel volwassenenwerk is dat het tempo van het leerproces bepaald wordt door het ritme van de deelnemers. Dit ritme, alsook de doelstellingen van het leerproces, worden in nauwe samenspraak met de deelnemers bepaald. Tenzij anders overeengekomen met de deelnemers, is er in het sociaal-cultureel volwassenenwerk geen interferentie van extern opgelegde doelstellingen of strak na te streven eindtermen met het leerproces. Het leerproces vertrekt vanuit de vraag, de motieven, standpunten en verwachtingen van de deelnemers en kent een open doeloriëntatie. De klemtoon komt in het sociaal-cultureel werk dan ook sterk te liggen op het faciliteren en het mogelijk maken van leer'processen'. Dit betekent geenszins dat de bereikte leerresultaten onbelangrijk zouden zijn. Integendeel. Het verschil met andere aanbieders in de volwasseneneducatie ligt hem in de open doelbepaling van het leerproces in samenspraak met de deelnemers enerzijds en het werken vanuit de sociaal-culturele methodiek anderzijds. Het creëren van krachtige leeromgevingen in het sociaal-cultureel volwassenenwerk houdt bijzonder rekening met principes van 'veiligheid', 'vrijheid' en 'solidariteit'. De sociaal-culturele vormingswerker zelf, dient zo consequent als mogelijk te handelen naar de door hem of haar aangenomen principes en theorieën. De sociaal-culturele vormingswerker hecht dan ook veel belang aan zijn of haar echtheid en authenticiteit.

Leeractiviteiten in het sociaal-cultureel werk dienen te leiden tot leerresultaten die ethisch en esthetisch verantwoord zijn. Het ethische doelt op de inherente verbondenheid van de persoon met de samenleving en het esthetische op het aangenaam, welzijnsbevorderend gevoel dat deelnemers aan leren en het geleerde overhouden. Dit betekent echter niet dat het leerproces dat de individuele deelnemers, de groepen of gemeenschappen doormaken tussentijds niet gekenmerkt kan worden door momenten van twijfel, van afzien en van lijden.

In tegenstelling tot elders in de samenleving waar personen vaak te horen krijgen dat ze tekorten hebben,

iets niet kennen of kunnen, benadert het sociaal-cultureel volwassenenwerk iedereen als een volwaardig persoon met heel wat potenties. De lerende wordt in het sociaal-cultureel volwassenenwerk per definitie beschouwd als een competente actor en is de ervaringsdeskundige bij uitstek. Leren in het sociaal-cultureel volwassenenwerk gebeurt dialogaal. Het leren is het resultaat van een gelijkwaardige dialoog tussen deelnemer en vormingswerker en tussen de deelnemers onderling. Derhalve zijn in bepaalde situaties en op bepaalde momenten in het leerproces de rol van de vormingswerker en van de deelnemer in het sociaal-cultureel werk verwisselbaar. De rol van de ene kan plots de rol van de andere zijn en omgekeerd. De eigen inbreng van de deelnemers bij het zoeken naar mogelijke handelingsperspectieven voor individuele, sociale of maatschappelijke kwesties staat centraal in het sociaal-cultureel volwassenenwerk.

De wezenlijke bijdrage van het sociaal-cultureel volwassenenwerk aan het levenslang en levensbreed leren

Het sociaal-cultureel volwassenenwerk is één van de grootste geïnstitutionaliseerde aanbieders en facilitators van het niet-formele en informele leren in Vlaanderen. Alleen al daarom, heeft het de maatschappelijke opdracht om mee te werken aan een verantwoord en een zo compleet als mogelijk beleid rond levenslang en levensbreed leren. Wat is nu de wezenlijke bijdrage van het sociaal-cultureel werk op het vlak van levenslang en levensbreed leren?

Wezenlijke bijdrage: het multifunctioneel karakter van het werk

Het sociaal-cultureel volwassenenwerk vervult maatschappelijk vier functies: een educatieve functie, een culturele functie, een maatschappelijke activeringsfunctie en een gemeenschapsvormende functie. In tegenstelling tot andere sectoren in de samenleving die eerder mono-functioneel werken, bewerkstelligt het sociaal-cultureel volwassenenwerk deze vier functies eerder op een integratieve wijze. De invulling van het levenslang en levensbreed leren door het sociaal-cultureel volwassenenwerk gebeurt door middel van het voortdurend activeren van alle vermelde functies. Het leren in het sociaal-cultureel volwassenenwerk is dus ruimer op te vatten en te benaderen dan enkel vanuit de educatieve functie. De omgekeerde redenering is eveneens van toepassing. Bij elk van de andere functies van het sociaal-cultureel volwassenenwerk is de educatieve functie steeds niet ver te zoeken. Het betekent echter niet dat er geen initiatieven genomen worden waarin leren expliciet aan de orde is. Dit maakt de positionering van het sociaal-cultureel volwassenenwerk uniek. Daarin schuilt ook de kracht van het sociaal-cultureel volwassenenwerk en dat maakt zijn bijdrage op het vlak van het levenslang en levensbreed leren wezenlijk verschillend aan die van de andere spelers op het terrein.

Wezenlijke bijdrage: het levensbreed leren

‘De’ sector van het sociaal-cultureel volwassenenwerk bestaat niet. De sector is zeer divers en enorm veelzijdig. Er wordt door verschillende soorten organisaties met een verscheidenheid aan doelgroepen, missies en werkwijzen rond verschillende thema’s gewerkt. Net die variëteit is kenmerkend voor het sociaal-cultureel werk en draagt bij tot de kracht en sterkte van de sector. In deze verscheidenheid die de sector kenmerkt, schuilt een wezenlijke bijdrage van het sociaal-cultureel volwassenenwerk op het vlak van het levenslang en levensbreed leren. Alle mogelijke levenssferen en bestaansdimensies van personen komen er aan bod. Het sociaal-cultureel volwassenenwerk als sector is – meer dan eender welke andere aanbieder in de volwasseneneducatie – georiënteerd op het levensbreed leren.

Niet alleen organisatorisch, maar ook inhoudelijk gaat de focus van het sociaal-cultureel volwassenenwerk voornamelijk uit naar het levensbreed leren. Inhoudelijk heeft het sociaal-cultureel vormingswerk betrekking op alle levenssferen en bestaansdimensies. Dit is inherent aan het werken vanuit de sociaal-culturele methodiek.

Vanuit zijn eigen sociaal-culturele methodiek heeft het sociaal-cultureel volwassenenwerk bovendien een evenwichtige aandacht voor de verschillende bestaansdimensies van personen. Het legt een bijzondere aandacht aan de dag voor het integraal benaderen van het cognitief, ervaringsgericht, zingevend en exploratief in-de-wereld-zijn van de betrokken individuen. Sociaal-cultureel vormingswerk gebeurt met een bijzondere alertheid voor grensgebieden en spanningsvelden tussen - op het eerste zicht - opponente levenssferen (vrije tijd en arbeid, gezondheid en ziekte, ...). Het levensbreed karakter van het leren in het sociaal-cultureel volwassenenwerk betreft bijgevolg ook de arbeids sfeer. De arbeidsgerichtheid van het sociaal-cultureel vormingswerk dient in deze niet begrepen te worden in termen van het aanbieden van kwalificerende arbeidsmarktgerichte trainingen of opleidingen. Zoals alle andere levensdomeinen in het sociaal-cultureel werk vanuit een typisch sociaal-cultureel perspectief benaderd worden, geldt dat ook voor de arbeids sfeer. Vanuit een sociaal-cultureel vormingsperspectief gaat het bij een focus op arbeid in de eerste plaats niet over vaktechnische aspecten maar wel om thema's als zinvol werk, werkhoudingen, kunnen samenwerken, relatie arbeid en gezin, werk en vrije tijd, ...

Wezenlijke bijdrage: het lerend leven

Het sociaal-cultureel volwassenenwerk levert een wezenlijke bijdrage tot het levenslang en levensbreed leren omdat het aansluit bij het leven en de leefwereld van haar deelnemers. Niet alleen 'aansluitend bij', maar vooral 'vertrekkend van' wat individuen, groepen of collectiviteiten interesseert, motiveert of bezighoudt, wordt het leren gefaciliteerd. Het sociaal-cultureel volwassenenwerk maakt dus per definitie deel uit van het levenslang en levensbreed leren. Indien het niet bestond zou het als vanzelf opnieuw ontstaan. Het sociaal-cultureel volwassenenwerk biedt mensen 'krachtige' leeromgevingen aan waar ze kunnen werken aan hun eigen verhaal. Personen worden er uitgerust om zelf vorm te geven aan het eigen leven en/of leren er op basis van de verhalen van anderen die ze er te horen krijgen. Het sociaal-cultureel volwassenenwerk levert zodoende een wezenlijke bijdrage tot de permanente en brede identiteitsontwikkeling van personen. Dit doet het niet door de identiteit van personen als een hoogst individuele aangelegenheid te beschouwen maar fundamenteel op te vatten als het resultaat van een sociaal onderhandelingsproces. Het sociaal-cultureel volwassenenwerk biedt dienaangaande 'veilige' leeromgevingen aan waarin plaats is voor het individu om keuzes te maken en te experimenteren en daar zodoende samen met en van anderen van te leren. Het sociaal-cultureel volwassenenwerk geeft met andere woorden mensen instrumenten in handen om zelf mee vorm te geven aan hun eigen leven en aan de samenleving waarin ze leven. Het reikt handvatten, bakens, te overdenken en te bekritisieren opties aan, die aansluiten bij de betekenisverlening van de deelnemers.

Deelnemers leren in het sociaal-cultureel volwassenenwerk heel wat sociale vaardigheden en sleutelcompetenties. Ze leren omgaan met verschillen en met diversiteit. Sommigen leren er zich ook te engageren voor anderen. Sleutelcompetenties worden geclusterd onder sociale competenties (communicatieve competenties, assertiviteit, participatie), positief zelfbeeld (zelfontplooiing), autonoom denken en handelen, motivationele competenties (exploreren, leergierig zijn, initiatief nemen) en mentale soepelheid (creativiteit, flexibiliteit). Sleutelcompetenties zijn toepasbaar in heel veel contexten en leiden tot een succesvol leven, een goed functionerende samenleving en effectieve participatie in de verschillende levenssferen.

Vanuit de eigen visie van het sociaal-cultureel volwassenenwerk op leren is het belangrijk te beklemtonen dat er naast competenties, verworven in strikt educatieve settings, ook competenties kunnen verworven worden in het sociaal-cultureel volwassenenwerk door het opnemen van taken en verantwoordelijkheden als vrijwilliger. Deelnemers aan het sociaal-cultureel werk verwerven daarenboven ook kennis, vaardigheden en attitudes in door sociaal-cultureel werkers georganiseerde settings die in de eerste plaats niet op leren gericht zijn. Dit heeft onder andere te maken met het multifunctionele karakter van het sociaal-cultureel volwassenenwerk waarbij er vanuit elk van de andere dan de educatieve functie, steeds ook rekening gehouden wordt met het individuele leren. Er is namelijk de permanente alertheid van sociaal-culturele werkers voor het niet-formele en informele leren van de deelnemers in eender welke situatie, tijdens eender welke gelegenheid.

Het leren van de deelnemers in het sociaal-cultureel volwassenenwerk gebeurt steeds op vrijwillige basis en vrij van enige certificerings- of diplomadruk. Het sociaal-cultureel volwassenenwerk voorziet met andere woorden in een vrije leerruimte binnen de samenleving waarin het levenslang en levensbreed leren in de meest letterlijke zin optimale kansen krijgt. Dit is misschien nog de meest wezenlijke bijdrage die het sociaal-cultureel volwassenenwerk biedt in relatie tot levenslang en levensbreed leren van individuen in de huidige prestatimaatschappij; een maatschappij die trouwens ook meer en meer voorgesteld wordt als een kennis'economie'.

Wezenlijke bijdrage: het leren samenleven

Kijkend vanuit de focus op het levenslang en levensbreed leren, vervult het sociaal-cultureel volwassenenwerk ook een wezenlijke bijdrage met betrekking tot het samenleven. Naast de veelheid aan sociale vaardigheden die deelnemers er leren, levert het sociaal-cultureel volwassenenwerk ook nog op een andere wijze een bijdrage tot het samenleven: mensen worden wakker geschud en wakker gehouden. Maatschappelijke evoluties, tendensen in de samenleving, persoonlijke keuzes die mensen maken,... worden in het sociaal-cultureel vormingswerk kritisch geanalyseerd, bekritiseerd en soms – al dan niet ludiek – gecontesteerd. Het sociaal-cultureel volwassenenwerk draagt er dus toe bij dat het levenslang en levensbreed leren niet exclusief gericht is op de naadloze aansluiting van elke burger op elke nieuwe

maatschappelijke evolutie. Het sociaal-cultureel volwassenenwerk maakt personen zowel mondig als weerbaar en stimuleert hen om een verantwoorde en tevens kritische bijdrage te leveren tot de samenleving. Door het voortdurend stellen van 'waarom?'- en 'waartoe?'-vragen levert het sociaal-cultureel vormingswerk een bijdrage tot veranderingen en verbeteringen in het samenleven. In het sociaal-cultureel vormingswerk doet de sociaal-culturele werker een voortdurend appèl op de verantwoordelijkheid en de verantwoording van mensen, groepen en collectiviteiten. De educatieve functie van het sociaal-cultureel volwassenenwerk is dan ook onlosmakelijk verbonden met processen van gemeenschapsvorming.

Samenwerken op het vlak van levenslang en levensbreed leren

Het sociaal-cultureel volwassenenwerk is niet de enige speler op het domein van de volwasseneneducatie en het levenslang en levensbreed leren. Elke medewerker in de sector is zich daar bewust van. Samenwerking met andere actoren op het vlak van het levenslang en levensbreed leren is voor het sociaal-cultureel volwassenenwerk geen doel op zich maar het biedt wel kansen. Het is een middel om de wezenlijke bijdrage van het sociaal-cultureel volwassenenwerk inzake levenslang en levensbreed leren (zie hoger) nog beter te verwezenlijken. Samenwerken met anderen vereist dat het sociaal-cultureel werk de eigenheid van zijn werk goed onder de knie heeft en zich vanuit die eigen sterkte opstelt. Enkele extra aandachtspunten bij de hiervoor uitgewerkte eigenheid in het licht van samenwerkingsverbanden zijn de volgende:

- Het sociaal-cultureel volwassenenwerk dient, vanuit zijn bijzondere aandacht voor het levensbrede, als sector te voorzien in een voldoende gevarieerd vormingsaanbod. Het dient gevarieerd te zijn naar levenssferen of thema's en naar manieren van werken. Als laboratorium in de samenleving dient het sociaal-cultureel volwassenenwerk voldoende te experimenteren met werkwijzen, inhouden en toenemende participatiemogelijkheden voor de deelnemers.
- De specificiteit van de educatieve functie van het sociaal-cultureel werk dient terminologisch duidelijker uit de verf te komen. Daar de begrippen 'leren' en 'educatie' niet alleen voor deelnemers, maar ook voor potentiële partners vaak negatief en/of vrij eng ingevuld worden, spreken we voor wat de educatieve functie van het sociaal-cultureel volwassenenwerk betreft, best consequent over 'vorming' en 'vormingswerk'.
- Het sociaal-cultureel volwassenenwerk dient voortdurend op zoek te gaan naar hoe het de complementaire en kritische rol inzake het levenslang en levensbreed kan invullen. Het sociaal-cultureel volwassenenwerk let specifiek op vacuïms inzake het levenslang en levensbreed leren waar andere educatieve actoren minder of geen oog voor hebben. Het sociaal-cultureel volwassenenwerk is daarbij vooral begaan met a) de procesmatige begeleiding van het leren en b) het creëren van 'veilige leerruimtes' en/of 'leerstraten' waar mensen de mogelijkheid hebben om op adem te komen, keuzes te maken, vervolgens hun eigen weg te gaan en aan permanente identiteitsontwikkeling en persoonlijke ontplooiing te doen.
- Organisaties voor sociaal-cultureel volwassenenwerk kunnen in vergelijking met andere aanbieders van volwasseneneducatie met een grotere autonomie en meer flexibel inspelen op educatieve behoeften en noden die zich aandienen. Deze wendbaarheid kan zowel de individuele sociaal-culturele organisatie, als het samenwerkingsverband ten goede komen.

- In samenwerkingsverbanden dient er gelet te worden op de specifieke bijdrage van het sociaal-cultureel volwassenenwerk. Deze is verschillend voor elk van de werksoorten en elk van de afzonderlijke sociaal-culturele organisaties. Dit impliceert dat iedere organisatie voor sociaal-cultureel volwassenenwerk filters ontwikkelt vanuit haar eigen missie en identiteit. Deze filters moeten dienst doen om mogelijken samenwerkingsverbanden af te wegen op hun wenselijkheid en haalbaarheid. Het sociaal-cultureel volwassenenwerk moet immers niet per sé alles willen doen en met iedereen willen samenwerken.

Bedreigend voor een succesvolle samenwerking is het niet hebben van een heldere visie over de eigen missie en opdrachten. Dat leidt tot een 'u vraagt, wij draaien'-systeem, waarbij het wezenlijke niet van de bijzaak onderscheiden wordt. De aanpak en de visie van het sociaal-cultureel volwassenenwerk inzake het levenslang en levensbreed leren biedt ruimte voor het individuele betekenisverleningsperspectief, het lokaal initiatief, de zelforganisatie en sociale actie. De sociaal-culturele leeromgevingen zijn gericht op het leren van, door en voor het leven in zijn volle breedte en betekenis. Deze unieke bijdrage van het sociaal-cultureel volwassenenwerk maakt de beleidsmatige inzet omtrent het levenslang en levensbreed leren vollediger en zorgt er voor dat het levenslang en levensbreed leren in verhoogde mate voor 'iedereen' van toepassing kan zijn.

De sociaal-culturele aanpak en visie kan niet zonder meer ingepast worden in de strategieën en leerbenaderingen van de andere aanbieders in de volwasseneneducatie. Het sociaal-cultureel volwassenenwerk moet zijn eigen identiteit behouden omwille van de specifieke kwaliteiten die er mee verbonden zijn. Elke sociaal-culturele organisatie maar ook elke sociaal-culturele werker dient resoluut – en tevens consequent – te kiezen voor de eigen sociaal-culturele benadering van het leren en de lerende. Het is ook belangrijk dat de rol van het sociaal-cultureel volwassenenwerk door anderen herkend en erkend wordt. Als de samenwerkingspartners de specificiteit en de eigen opdracht van sociaal-culturele organisaties niet (h)erkennen, dan dreigt het sociaal-cultureel volwassenenwerk afgedaan te worden als onbelangrijk of bedreigend; als een concurrent, een manasje-van-alles of een 'quantité négligable'.

De wetmatigheden verbonden aan samenwerking, liggen telkens anders naargelang het om organisaties binnen de sector, om commerciële partners, om de overheid, om formele aanbieders of om belendende sectoren gaat. Een succesvolle samenwerking ligt soms moeilijk omdat de organisatiestructuren van de partners anders zijn. Een organisatie die werkt op regionaal niveau, kent dikwijls de gevoeligheid en de werkwijze van de lokale afdeling niet of wordt concurrerend voor de overkoepelende structuur. Of een regionaal onderdeel van een nationale organisatie kan in een aantal gevallen niet zelf voldoende autonoom beslissingen nemen. Bij beslissingen over samenwerking moet ook dat goed mee in rekening gebracht worden. Overschatte ambities (of de overschatte ambities van anderen) zijn meestal obstakels die samenwerking hypothekeren. Partners kunnen zich mateloos storen als het sociaal-cultureel volwassenenwerk

niet kan waarmaken wat het beloofde. Een zekere bescheidenheid, aangepast aan de context en de middelen, levert dus meer op dan overmatige ambities. Veel staat of valt ook met welk beleidsconcept omtrent levenslang en levensbreed leren de partners meegaan. Indien dat alleen op de arbeidsmarkt gericht is, eenzijdig geïnspireerd is door een instrumenteel activeringsdiscours of indien het levensbrede aspect, het niet-formele of het informele kader niet erkend worden, is het verhaal van het sociaal-cultureel volwassenenwerk vlug uitgezongen.

Samenwerken met anderen omtrent levenslang en levensbreed leren heeft een aantal concrete gevolgen voor het sociaal-cultureel volwassenenwerk:

1. Voor de competenties van sociaal-culturele werkers: sociaal-culturele medewerkers dienen niet alleen deskundig te zijn op het vlak van vormingsprocessen, maar ook op het vlak van omgaan met veranderingen, het kunnen werken in samenwerkingsverbanden en – desgevallend – het construeren, begeleiden en managen van samenwerkingsverbanden. Dit houdt in dat de sociaal-culturele werker zich assertief zal opstellen ten opzichte van andere sectoren en aanbieders, waarbij steeds positief verwoord wordt waarvoor het sociaal-cultureel volwassenenwerk staat.
2. Voor de praktijk: samenwerken vereist veel tijd en veel overleg. Het betekent keuzes maken en 'kiezen is ook altijd een beetje verliezen'. Samenwerken betekent dat men open doelen stelt, waarin alle partners zich kunnen herkennen. Een goed functionerend samenwerkingsmodel zal zich ook aanpassen aan de situatie van alle partners; dat houdt in dat niet alleen de bijdrage van elke partner, maar ook de aard van de bijdrage heel verschillend kan zijn. Bij samenwerkingsverbanden moet het duidelijk zijn wat de sterkte en de fundamentele meerwaarde van iedere partner is.
3. Voor het beleid: omdat samenwerken zo tijdsintensief is en de creatieve initiatieven die uit zo'n samenwerking groeien, niet altijd te voorzien en dus te budgetteren zijn, is het meer dan wenselijk dat het (overheids- maar ook organisatiebeleid) samenwerkingsverbanden extra ondersteunt. Daarnaast is het belangrijk dat de overheid de reglementering t.a.v. het sociaal-cultureel volwassenenwerk regelmatig screent op belemmeringen inherent aan die reglementering inzake samenwerkingsverbanden.

We wijzen tot slot op het feit dat een eventuele samenwerking met andere aanbieders uit de volwasseneneducatie tot gevolg heeft dat één bepaalde functie van het sociaal-cultureel volwassenenwerk – nl. de educatieve functie – in het brandpunt van de belangstelling komt te staan. Hierbij is belangrijk in het achterhoofd te houden dat het integratief werken vanuit ook de andere functies van het sociaal-cultureel volwassenenwerk – nl. de culturele, gemeenschapsvormende en maatschappelijke activeringsfunctie – de identiteit en de kracht van het werk uitmaken. Ook het omgekeerde is het geval. In samenwerkingsverbanden met in eerste instantie niet op educatie gerichte partners, kan het sociaal-cultureel volwassenenwerk net vanuit haar integratieve benadering omtrent de verschillende functies aan het educatieve aspect in het samenwerkingsverband een eigen en bijzondere meerwaarde leveren.

De effecten van sociaal-cultureel volwassenenwerk zichtbaar maken

Een kritische houding tegenover een samenleving waar kwantificering, meet- en maakbaarheid, product- en prestatiegerichtheid het leven alsmear meer overheersen, is de sector van het sociaal-cultureel volwassenenwerk niet vreemd. Er zijn niet alleen weerstanden maar ook tal van praktische moeilijkheden om de effecten van het sociaal-cultureel volwassenenwerk zichtbaar te maken. Dat het sociaal-cultureel volwassenenwerk zich niet toelegt op het bereiken van vooraf vastgelegde eindtermen of strikt afgebakende leerresultaten, vormt een obstakel voor het eenduidig zichtbaar maken van de effecten van het sociaal-cultureel leren. Elke sociaal-culturele organisatie, maar ook elke sociaal-culturele activiteit wordt gekenmerkt door unieke leerpatronen. Gestandaardiseerde kwantificering van leereffecten veronderstelt bovendien dat men vooraf aangeeft wat men wil weten, dat men dat ook te weten kan komen en hoe men dat betrouwbaar en valide te weten zal komen. Het kwantificeringsdiscours staat op het eerste zicht dus haaks op de eerder aangehaalde visie op sociaal-cultureel leren waarbij de klemtoon ligt op het faciliteren van leer'processen' die een open doeloriëntatie kennen en die bovendien moeten beschouwd worden als ingebed in het individueel betekenis perspectief van elke deelnemer afzonderlijk. Dit moet zeker verder onderzocht worden.

Wat wel duidelijk is, is dat bij een eventuele meting van de leereffecten van het sociaal-cultureel volwassenenwerk niet enkel gekeken mag worden naar de al dan niet individueel verworven competenties door de deelnemers. In het sociaal-cultureel volwassenenwerk dient er ook gekeken te worden naar de mate waarin personen hun eigen leerdoelstellingen bereikt hebben en naar de voldoening die zij uit hun participatie aan het sociaal-cultureel volwassenenwerk halen in relatie tot hun persoonlijke of collectieve ontplooiing. Het persoonlijk leven, de context waarin personen zich begeven en het individuele betekenisverleningsperspectief van de deelnemers dienen voortdurend mee in rekening gebracht te worden. In het sociaal-cultureel volwassenenwerk spreken we dus best niet in al te enge termen over de effecten van het werk. Wanneer we het werk zichtbaar willen maken op het vlak van levenslang en levensbreed leren, spreken we beter over 'de invloed' van het werk. De invloed van het sociaal-cultureel volwassenenwerk houdt rekening met het gecumuleerd effect van (soms jarenlange) participatie aan verschillende vormingsinitiatieven, het lidmaatschap of bestuursactiviteiten.

Naast het zichtbaar maken van de invloed van het werk op het individuele of deelnemersniveau, is er ook de kwestie van de maatschappelijke zichtbaarheid van de sector. Het op dit metaniveau zichtbaar maken van de invloed van de sector van het sociaal-cultureel volwassenenwerk kan voor intern of voor

extern gebruik aangewend worden. Het intern gebruik doelt op het verkrijgen van meer inzicht in het vormingswerk van de eigen werksoort of de sociaal-culturele sector in haar geheel. Dit is een belangrijk hulpmiddel om het geleverde sociaal-culturele vormingswerk regelmatig kritisch te evalueren en desgevallend bij te sturen. Het extern gebruik gaat over de zichtbaarheid van de invloed van het sociaal-cultureel vormingswerk in het kader van het levenslang en levensbreed leren ten aanzien van andere maatschappelijke actoren: andere aanbieders van volwasseneneducatie, het beleid, de media, de publieke opinie,...

Over de wijze waarop de invloed van het sociaal-cultureel volwassenenwerk zichtbaar gemaakt kan worden, is het laatste woord nog lang niet gezegd. Toch zijn er een aantal contouren duidelijk waarbinnen het sociaal-cultureel werk verder op zoek kan gaan om haar bijdrage aan het levenslang en levensbreed leren meer zichtbaar te maken. De drie volgende pistes dienen zich aan:

1. Het werken met bewijzen. Hierbij kan het gaan over leerbewijzen, functiebewijzen of competentiebewijzen. Een competentiebewijs bewijst dat een coherent geheel van competenties effectief verworven zijn. Om een competentiebewijs te kunnen verkrijgen, moet er dus eerst een beoordeling of assessment succesvol doorlopen worden. De uitreikende instantie van het competentiebewijs stelt zich garant dat de competenties ook effectief aanwezig en beoordeeld zijn. Niet elke sociaal-culturele activiteit leent zich echter tot het uitreiken van competentiebewijzen en dat hoeft ook niet. Het leerbewijs is een bewijsstuk voor opleidings- en vormingservaring. Het is een formulier dat uitgereikt wordt na het volgen van een opleiding, studiedagen, een vormingsinitiatief, ... Het is een bewijs voor de aanwezigheid van de betrokken persoon waarbij de bedoelde leerdoelstellingen door de organisator geëxpliciteerd worden. Het functiebewijs is een bewijs dat een individu gedurende een zekere termijn een bepaalde functie als vrijwilliger ingenomen heeft. Het functiebewijs geeft aanduidingen over de competenties die verworven werden door de betrokkene als gevolg van de inzet en het engagement. Het werken met competentie-, functie- of leerbewijzen is niet alleen van nut voor de individuele deelnemers, maar zal op termijn ook de maatschappelijke zichtbaarheid van de sociaal-culturele sector ten goede komen.
2. Het werken met leerverhalen. Individuele leerverhalen verschaffen de deelnemer meer inzicht in het eigen leerproces en de bereikte leerresultaten. Voor de sector kunnen ze toelaten de wezenlijke bijdrage en de invloed van het sociaal-cultureel volwassenenwerk duidelijker voor het voetlicht te plaatsen. Ze kunnen aangewend worden in de communicatie naar potentiële deelnemers, naar de media, de overheid en andere belangstellenden.
3. Het verder verkennen van de mogelijkheden om de invloed van het sociaal-cultureel volwassenenwerk als sector maatschappelijk meer zichtbaar te maken. Hierbij is het belangrijk zich te laten inspireren door een wetenschapsopvatting die een methodologisch onderzoekskader biedt dat nauw aansluit bij de eigenheid en specificiteit van het sociaal-cultureel vormingswerk.

Tot slot

In deze tekst stonden we uitgebreid stil bij de visie van het sociaal-cultureel volwassenenwerk inzake levenslang en levensbreed leren. Het is een eerste resultaat van het ruimere project rond visieontwikkeling dat SoCiuS opstartte. Zoals in de inleiding aangehaald zou het visieontwikkelingsproject niet enkel participatief en thematisch van aard zijn, maar evenzeer praktijkgericht. Op basis van de resultaten van een focusgroepbijeenkomst op 29 september 2005 besliste de stuurgroep van het visieproject, het thema levenslang en levensbreed leren te concretiseren in twee deelprojecten. Het eerste deelproject betreft een toetsing van het decreet sociaal-cultureel volwassenenwerk vanuit de hierboven geformuleerde visie op levenslang en levensbreed leren. Het tweede concrete project zal resulteren in een praktische handleiding voor sociaal-culturele vormingswerkers om hun educatieve praktijken gericht vorm te geven. SoCiuS consulteerde ondertussen ook al de sociaal-culturele organisaties rond een tweede thema. Het project visieontwikkeling draait dus op volle toeren en wordt ongetwijfeld vervolgd.

 visie ontwikkeling

